

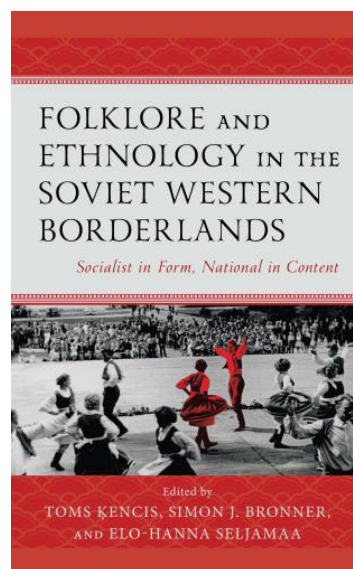
Kirja-arviot

Toisteinen ja hybridi neuvostokulttuuripolitiikka varioi kuin perinne

Ƙencis, Toms, Simon J. Bronner ja Elo-Hanna Seljamaa, toim. 2024. *Folklore and Ethnology in the Soviet Western Borderlands: Socialist in Form, National in Content*. Lanham, Boulder, New York ja Lontoo: Lexington Books. 303 sivua.

Karina Lukin

Neuvostoliiton miehittämien tai toisen maailmansodan jälkeen rautaesiripun taakse jääneiden maiden menneisyyden arviointi on ollut vilkkaan tutkimuksen kohteena aina 1980- ja 90-lukujen vaihteesta alkaen. *Folklore and Ethnology in the Soviet Western Borderlands* osallistuu tähän keskusteluun ja luo tarpeellisen, kokonaisvaltaisen katsauksen nimenomaan perinnetieteiden, niiden tutkimustulosten ja aineistojen soveltamisen ja jatkokäytön historiaan toisen maailmansodan jälkeisellä ajalla. Kokoelman vahvuus ei ole vain sen kattavuus ja yksityiskohtaisuus, vaan ennen kaikkea kriittinen ja pohdiskelleva ote, jossa ei kömmähdetä tuomitsemaan tai yksinkertaistamaan. Tämän sijasta teoksen kirjoittajat pyrkivät tulkitsemaan ideologian, vallankäytön, toimintatapojen ja toteutusten suhteita monitahoisesti kiinnittämällä huomiota niin lainalaisuuksiin kuin ristiriitoihinkin.

Maantieteellisesti kokoelma kattaa hyvin laajan mutta perustellun alueen Itä-Euroopassa. Neuvostoliiton läntisillä raja-alueilla viitataan Baltian maihin, itäiseen Keski-Eurooppaan, Länsi-Ukrainaan ja Moldovaan. Teoksen kannalta olennainen yhdistävä historiallinen piirre on jatkuva neuvottelu ylikansallisten neuvostoideaalien ja paikallisten kulttuurien kuvien ja käytäntöjen välillä. Artikkelien taustalukujen katsaukset poliittiseen historiaan tuovat esiin, mitä rajalla oleminen on tarkoittanut: rajamaat ovat toimineet nationalistisen vallankäytön ja imperialistisen ekspansion vuosisataisena julmana näyttämönä, jossa neuvostoajat edustavat vain yhtä sopeutumisten, uudelleen määrittelyjen ja tulkintojen aikakautta. Pavlo Arty-myshynin ja Roman Holykin artikkelissaan "New songs for a new life" kuvaama Länsi-Ukraina on tästä erinomaisen hyvä esimerkki. Nykyisin Länsi-Ukrainaksi kutsuttu alue liitettiin osaksi

Neuvostoliittoa vasta toisen maailmansodan aikana, mutta sitä ennen Galitsia, Bukovina ja Volynia ovat kuuluneet mikä milloinkin muun muassa Osmanien valtakuntaan, Romaniaan, Itävalta-Unkariin tai Puolaan. Osaksi Ukrainan neuvostotasavaltaa alueet päätyivät eri tavoin. Esimerkiksi Romaniaan kuulunut Bukovina sisältyi Molotov-Ribbentropin sopimuksessa osaksi Neuvostoliittoa, jolle alue rauhanneuvotteluissa luovutettiin. Raja on ollut myös kohtaamisen sija, mikä niin ikään yhdistää kokoelman kuvaamia valtioita: ihmiset ovat liikuneet, sekoittuneet, eläneet monikielisten ja -kulttuuristen yhteisöjen parissa. Toisen maailmansodan jälkeen identiteettien esittämisen, mutta myös niihin liittyvän perinteen keruun tuli pohjautua etukäteen määriteltyihin ryhmiin, mikä tarkoitti alueellisten vähemmistökulttuurien ja vanhojen hybridien identiteettien jäämistä taka-alalle. Esimerkiksi Länsi-Ukrainassa piti keskittyä vain ukrainalaisen (työläis)perinteen tallentamiseen ja esittämiseen.

Järjestelmä

Kirjan alaotsikko kuvaa kokoelman yhteistä lähtökohtaa vääntäen Neuvostoliiton kulttuuripolitiikkaan perehtyneille liiankin tuttua tunnuslausetta ”kansallinen muodoltaan, sosialistinen sisällöltään” muotoon ”sosialistinen muodoltaan, kansallinen sisällöltään”. Tällä viitataan siihen ristiriitaiseen tilaan, jossa folkloristiikka ja etnologia sekä niihin liitetty kansantaide taiteilivat toisen maailmansodan jälkeen. Toms Çencis tiivistää tämän johdannossa erinomaisen hienosti: koska folkloristiikan ja etnologian perusta oli romanttisessa nationalismissa, alojen tutkimuskenttä (eli sisältö) määrittyi ennen kaikkea etnisten ja kielellisten muuttujien mukaan. Tämän lisäksi neuvostojärjestelmä oli rakentunut etnonationalististen rakenteiden varaan, ja vaikka sen utopiat tähtäsivät kansallisten identiteettien ja rajojen häviämiseen, neuvostoimperiumia lävistävät instituutiot ja arjen käytänteet vahvistivat juuri etnisen kulttuurin esiintuomista ja pysyvyyttä. Folkloristiikka ja etnologia hahmotetaan artikkelikokoelmassa tällaisen kansallisen sisällön instituutioiksi, jotka osallistuivat tuottamaan ja toisintamaan paikallisia etnis-kielellisiä sisältöjä myös sosialistisen järjestelmän (eli muodon) puitteissa.

Neuvostojärjestelmä oli kulttuuri- ja tiedepolitiikassaan hyvin voimakas ja ripeäliikkeinen. Tämä heijastuu lukukokemuksessa: kokoelman artikkelit alkavat muistuttaa suullisen perinteen variaatiota Lauri Hongon teoretisoimin tavoin. Paikalliset toimijat, olivat he sitten korkea-arvoisia kulttuuripolitiikan johtajia tai folkloristiikan ja etnologian laitosten johtajia, tutkijoita tai kansantanssiryhmien koreografeja, näyttäytyvät traditiodominanteina, jotka toteuttavat oman tehtävänsä paikalliseen kontekstiin – honkolaisittain miljööseen – sopivalla tavalla: johtajat tulkitsevat Moskovan ohjeita, ideoivat tutkimusta ja sen suuntaviivoja, tutkijat keräävät aineistoja ja muokkaavat niistä esityksiin sopivia numeroita. Myöhemmin samat tutkijat tai johtajat saattavat myös arvioida esityksiä tai olla muutoin mukana populaaritaiteen toiminnassa. Akateemisen toiminnan nivoutuminen työläisperinteen tallentamiseen ja populaarikulttuurin tuotantoon on helposti havaittava juonirakenne, joka ei petä: se on kerrottavissa niin Neuvostoliiton miehittämissä Baltian maissa kuin vaikka Itä-Saksassakin. Perinteentutkimukselle oivallisella tavalla kokoelma on ottanut lähtökohdakseen yhtäältä tämän toisteisuuden, mutta haluaa poiketa sellaisista varhaisemmista neuvostoajkojen kuvauksista, joissa ”traditiodominanteille” ei haluttu tai osattu antaa toimijuutta. Toimijuus taas löytyy huolellisesta paikallisten menneisyyksien tarkastelusta, mutta niin ikään niiden vertailusta.

Uudelleen tulkintoja

Kokoelman yksi päätavoitteista on selittää ja ymmärtää yhtäältä niitä reunaehtoja, joiden puitteissa perinnettä kerättiin, tulkittiin ja sovellettiin, ja toisaalta näihin liittyviä ratkaisuja. Monissa artikkeleissa kuvaillaan näitä prosesseja uudelleen tulkinnoiksi tai käsitteellistämiksi. Pidän eniten ideologisen virittämisen (*ideological tuning*) käsitteestä, jonka latvialaisten ornamenttien tulkintoja analysoinut Dine Üdre on lainannut Jan Grilliltä. Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että kommunismin näkökulmasta perinteen tulkinta ja uudelleen käyttö olisi voinut olla yksioikoista ja helppoa marxilais-leniniläisen kehyksen käyttöä. Artikkelit toisensa jälkeen kuitenkin todistaa, että paikallisten perinteiden käytänteet, diskurssit ja symbolit eivät voineet toimia vain rakenteina, joiden merkitys muuttuisi ideologian mukaisesti, kun niihin liitettäisiin sosialistisia iskulauseita. Uusi perinne oli onttoa tai ristiriitaista, jopa naurettavaa. Esittäjille ja yleisölle se tarjosi kuitenkin ajan myötä tukevan seinän, jonka varaan pystyi rakentamaan työuria, merkityksellisiä sosiaalisia tapahtumia ja kohtaamisia. Toisteisuus rakensi myös tottumusta, jonka varaan mielikuvat kulttuurista ja perinteestä rakentuivat.

Teoksen artikkelit eivät rakenna kuvaa passiivisista toimijoista, jotka olisivat vastaanottaneet neuvostokeskuksen ideologiset käskyt ja toteuttaneet niitä sokeasti. Sen sijasta tekstejä yhdistää pyrkimys tuoda esiin, miten jälkikäteen ristiriitaiselta vaikuttanut toiminta on ymmärrettävissä. Neuvostoajan tulkitseminen kolonialistisessa kehyksessä nivoo näitä näkökulmia yhteen. Perinteen uudet tulkinnat ja käsitteellistämiset hahmotetaan virittämisen lisäksi esimerkiksi kolonialistisena jäljittelynä, ja uutta neuvostoperinnettä tai lavojen tanssi- ja laulusityksiä tarkastellaan hybrideinä, joissa neuvostovallan modernismin kuvastot yhdistyivät paikalliseen perinteeseen. Merkitykset olivat monesti ennakoimattomia. Aktiivisia toimijakuvia rakentavat niin ikään useat artikkelit, jotka käsittelevät sekä ennen toista maailmansotaa että sen jälkeen toimineita henkilöitä. Näissä teksteissä tulee hienosti esiin ideologisten kontekstien ja toimijoiden omien tulkintojen välinen vuoropuhelu. Joseph Grim Feinbergin artikkeli taas osoittaa, että folklore ei ollut vain puolueen käyttötavaraa, vaan kommunistinen ajattelu itsessään tarvitsi perinnettä ja sen julkisia esityksiä oikeuttaakseen politiikkansa. Neuvostoliitto kykeni rakentamaan esimerkiksi kansainvälisyyden kuvastoa juuri lavaesiintymisten avulla. Ne olivat olennainen osa mielikuvastoa, jossa kansa osallistui aktiivisesti ja luovissa prosesseissa sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen esteettisesti miellyttävällä ja yhteisöllisellä tavalla. Tämän lisäksi folkloreryhmät matkustivat rautaesiripun itäpuolisissa maissa ja esittivät sosialistisen kansainvälisyyden ideaalia, toisin sanottuna kansojen välistä ystävyyttä toisiinsa verrattavissa olevin, mutta yksityiskohdiltaan eroavin tanssi- ja laulunumeroin.

Toimijuus tulee esiin myös alati muuttuvan järjestelmän kuvauksessa. Koko Neuvostoliitolle – ja Länsi-Euroopallekin – tyypillisesti läntisten rajamaiden yli levisi 1970-luvulla niin sanottu folkloreliikehäntä. Kun se esimerkiksi venäläisten parissa nosti esiin jopa ksenofobiaa, idän ja lännen rajalla liikehäntä näyttää tarkoittaneen muutoksia perinne-esitysten lähteissä, muodoissa ja sisällöissä. Käytännössä tutkijat, esiintyjät sekä perinteen ja historian harrastajat hakivat uusia sisältöjä esityksiinsä ja toteuttivat niitä virallisten neuvostoideologiaa myötäilevien tapahtumien ulkopuolella tai niiden rinnalla, lavojen ja festivaalialueiden reunamilla. Myöhemmin, 1980-luvulla, vallanpitäjien linjojen seuraaminen muuntui yhä avoimemmaksi kansallisten sisältöjen korostamiseksi. Perinteen poliittinen potentiaali muuntui erityisesti Baltian maissa tasapainottelusta avoimeksi valtaapitävien legitimaation kiistämiseksi. Juuri

folkloristiikan ja etnologian poliittisuudesta teos onkin voimakas todiste. Se pohtii avoimesti lähimenneisyyden politiikkaa kiistämättä sen toimijoiden osallisuutta, sysäämättä vastuuta ulkopuolisille vallanpitäjille. Teos ei myöskään väitä, että perinteen poliittinen käyttö olisi jotain, mikä tapahtui vain neuvostoaikoina: kirjoittajilla on kirkas visio edeltävistä ideologioista ja siitä, että politiikkaa on nyt ja aina.

Akatemiatutkija Karina Lukin on kiinnostunut Venäjän vähemmistöjen, erityisesti nenetsien, perinteen keruun, tallentamisen ja esittämisen historiasta ja nykypäivästä.